

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за придобиване на образователна и научна степен доктор

на тема: „Икономика на споделянето и утопия“

Направление: История на философията

обявен от СУ „Св. Климент Охридски“, катедра „История на философията“

Кандидат: Мартин Вия

от доц. д-р Тодор Тодоров

Дисертационният труд на Мартин Вия е с обем от 230 страници, без внушителната библиография от още 15 страници. Текстът е на английски език и е структуриран в 5 отделни части плюс увод и заключение. Прави впечатление стилистичната грамотност и ударжаност на текста и на синтактично равнище, което го прави достъпен, четивен и увлекателен като разказ. Изключение в това отношение прави само дългото и претоварено подзаглавие („Остокостяването на съвместната консумация и влиянието върху вродените й утопични импулси, мотиви, проекти и траектория през развиващата се комерсиална икономика на споделянето“). Това повествователно, прекомерно пояснение по-скоро разбягва фокуса и обърква вместо да очертае ясно акцента и тематиката на изследването. Самият текст на дисертацията, от друга страна, демонстрира лекота и изчистеност на английската фраза, избегната е всякаква тромавост и обстоятелственост, каквато може да се очаква от немския научен израз. Трудът има завършен, добре структуриран вид, както като последователност, така и на чисто езиково, литературно равнище. Въпреки привидно многото сюжетни линии и разнообразието на поставените проблеми, авторът успешно е организиран и събрал тази многопластовост в солидно общо тяло, с достатъчно висока плътност и вътрешна логика на разгръщане на разказа. Така

дисертационният труд добива формата на книга, която с лекота увлича и води читателя през различните входове, етапи и развързки на изследването.

Още в увода е поставена целта текстът да „пресече“ два мисловни и концептуални вектора, единият тръгващ от традицията на философското мислене, а другият от сферата на икономическите практики и теории. Така са поставени не само основните проблеми, водещите оси на изследването, респективно утопията и икономиката на споделянето, но е представен и методът, оптичният апарат на дисертационната разработка. В същото време е оправдан привидният в съдържанието скок от проблема за утопията, нейните генеалогии и историко-философски прочити към на пръв поглед съвсем отделната част, третираща споделяната икономика, нейните митове, възможности и рискове. Мартин Вия е организиран и рамкирал изследването около историко-философското мислене на утопията и различните посоки и ситуации, в които се обръщат и разгръщат проектите ѝ. Обект на внимание тук са не само големите философски разкази на утопията, но и жанровото ѝ конструиране и фикционалната конкретизация, която тя добива във формата на пътеписи, романи, дневници и т.н. Включването на подобни наративи и проследяването на жанровото развитие на утопията, според мен, е предимство на дисертацията, придаващо допълнителна плътност и аргументативна тежест. Така в полето и контекста на утопичните изследвания е въведена темата за споделяната икономика, която се мисли и анализира изключително в рамките на утопичното сюжетизиране и структурно-изграждащите възможности и елементи на утопията, през която стават видими идеологиите и митологиите, от които тръгва, или пък към които се завръща стратегията на комерсиалното споделяне. Утопията е не само необходима прелюдия или вход към проблематиката, тя е методът, оптичният фокус, през който е деконструирана и анализирана икономиката на споделянето, посочени са нейните конкретни мотиви, траектории и импулси.

Първата част на текста е посветена на утопията и нейната история в модерната философия. Още първото изречение дава категоричен знак за параметрите и контурите, в които ще се движи изследването: „Всичко утопично в крайна сметка започва със създателя на първата утопия, сър Томас Мор“ (стр. 9). Естествено възниква въпросът защо за отправна точка е избран Мор, а не, да кажем, Платон. Не следва ли една генеалогия и типология на утопиите да се върне към първоизворите на философията, там където започва разговорът за политическите и социалните утопии, където европейският разум за първи път, ако следваме логиката на подзаглавието, разчертава проект за обществена утопия. Не е ли всеки следващ проект съучастник и продължител на този разговор, не се ли откриват най-добре мотивите и импулсите на утопичното мислене в неговото начало? Тук отговорът на Вия е еднозначно „Не“. Това отрицание е аргументирано поне на две равнища. Първо, самият термин е изкован от Томас Мор и заедно с публикуването на книгата му през 1516 г. това се оказва „вододелен момент, установил научна традиция, обхващаща векове“ (стр. 9). Второ, за разлика от „Държавата“ на Платон, която се занимава преди всичко с конфигурацията на институциите, разпределението на властта и ролята на съсловията на малкото свободни мъже, утопията на Мор и производните ѝ се отнасят към авангарда на едно просвещение, оживено от изконно християнски следи и обръщащо се към всеки човек, без значение дали е господар или роб (стр. 11). В този смисъл Платоновата утопия е проект на елитите и властта, докато тази на Мор е универсална. Тя съдържа морални, етически и дори религиозни импликации, които ще се окажат от изключителна важност за разбирането на по-късните утопични форми. Неслучайно на същото място са загатнати и теологическите основания на утопизма в християнската мисловност (например милениализма, хоризонта на бъдещия свят и т.н.)

Има още два ключови момента в тази първа глава, на които следва да се обърне повече внимание. На първо място, това е темпоралното разположение на утопията. Вия показва как постепенно от настоящето, едновременно с

картографирането на света, тя се измества към бъдещето. Знаково в това отношение е публикуването на “Годината 2440” на Луи-Себастиан Мерсие през 1770 г. Светът е, така да се каже, изцяло „проявен“, вече няма *terra incognita*, няма неизвестни острови, няма място за утопични места. Връщането към миналото (изгубения рай, златната епоха, изчезналата Атлантида и други подобни) е от своя страна неуместно, тъй като на фона на новоевропейския прогресизъм всяко връщане назад е регрес и загуба. Така се извежда една от централните за цялото изследване тези: утопията е винаги *онова, което все още не е*. Така тя по дефиниция е ориентирана към бъдещето. Допълнителен довод в това отношение, макар и представен само като кратка бележка под линия, е функцията на утопичните проекти да вдъхновяват и мобилизират хората, както и аргументът, че една утопия в миналото би била винаги съмнителна, тъй като повдига въпроса за своя неуспех.

Възможна контра-теза тук е последният проект на Зигмунт Бауман, озаглавен „Ретротопия“, където социологът обръща внимание на набиращите напоследък скорост носталгии към отминали и идеализирани състояния, места и внушения, които са възможни на фона на растящата аномия, несигурност и суспендирано бъдеще. Същност Вия говори за ретротопиите на Бауман в главата, посветена на очертаването на десните, капиталистически, либертариански, консервативни и фашистки утопии (стр. 58-62). Там, в контекста на консервативните утопии, представени като същностно противоречиви, поради несъответствието им с изконното за утопичното мислене желание да се промени света (а консервативните проекти са съхраняващи, утопизиращи настоящето), е представена идеята на Бауман (стр. 59), като ретротопията е очевидно припозната в ключа на ретроградните и ретардиращи проекти. В бележка под линия дори е изложена обърнатата от Бауман алегория на Бенямин за ангела на историята, който сега променя посоката и е хванат насред обратен завой: докато бурята дърпа крилете му към един въображаем, очакван и плашещ Ад на бъдещето, той обръща лице към Рая на миналото.

Прави впечатление, че както тук, така и често на други места, някои от оригиналните и ключови твърдения, аргументи и примери са редуцирани до бележка под линия, вместо да намерят място в текста, да бъдат разгърнати и така да подсилят общата аргументация и плътност на дисертацията. Давам си сметка, разбира се, че това невинаги е удачно, желателно или възможно, но няколко пъти срещам решаващи, според мен, за цялостната теза места, възможни двигатели на анализа, под линия, където авторът рискува да остане незабелязани от по-невнимателния читател.

По-нататък текстът следва присъствието и различните места на утопията във философското мислене, като тръгва от Декарт, минава през Хегел, Маркс, Блох и Франкфуртската школа. В измерението си не само на социален, но и на теоретичен, мисловен двигател, утопията тръгва в посоки и участва в антропологични проекти, надхвърлящи традиционния, „нормативен“ тип утопична критика. Тези нови форми на утопичност и тяхната актуалност са предмет на изследване в третата част на дисертацията: „Типология на утопиите и социална история“ (стр. 50-130). Тази част има ролята и на подготовка и преход към следващата глава, посветена на икономиката на споделянето. Тук са представени утопични модели и структури, характерни за дясното, капиталистическо, консервативно и фашистко мислене. Този контра-канон на утопиите е основан както върху митичните значения и конотации на фундаментални и фундаментализиращи категории като „кръв“, „раса“, „нация“ и т.н., така и върху особеното отношение към Другия, произлизащо от подобни смислови констелации. Интересно е, че тук именно се въвежда и канона на либертарианската утопия, която влиза в специфични социално-утопични и антропологични игри, полезни и възможни по-късно в контекста на сложни утопични и идеологически наслагвания. Така например Айн Ранд, взета като примерен идеолог на либертарианската антропология, въвежда утопични механизми на изключването, близки до тези на фашизма. Ако в последния изключването, респективно входният билет към бъдещото утопично общество

зависи от маркерите на раждането (кръв, раса, националност), то при Ранд изключени са онези, които са твърде слаби, за да се грижат за себе си, не притежават нищо, с което да търгуват и са лишени от силата да се борят за своето право. Тази схема е представена фигуративно на страница 61, където авторът демонстрира пасивните и активни модели на изключване и отношение към Другия. Фашизмът предпочита елиминацията на Другия, било под формата на екстерминация или депортация и така заема активна поза, за разлика от либертарианството, което изключва под формата на изолация или пренебрежение и така се оказва по-скоро в пасивна позиция. Консерватизмът пък осцилира между патернализма и сегрегацията и така също попада в активната категория. Анти-политическият утопизъм на Ницше също е част от тази глава, както и различните меки и твърди версии на рандианството, влизащи в досег и конвергентно, еkleктично отношение с други, нови утопични проекции.

От особена важност тук, струва ми се, е въвеждането на понятията за екотопия и технотопия и произлизащите от тях антропологични и политически ефекти, рискове и възможности. Екотопията е съсредоточена в идеята за устойчиво развитие, завръщане към природата, сексуална свобода, здравословен лайфстайл, възобновяема енергия и т.н. Това е и един от основните мотиви на привържениците на разширяването на споделената икономика – човешката следа върху околната среда, неконтролируемият демографски растеж, растежът на отпадъците и изчерпването на земните ресурси. Разгледани са различни фигури на екотопичното мислене, някои от които допускат тоталитарната форма на общество като единствена възможност, позволяваща съхраняване на този модел. В другата крайност стои технотопията – идеята, че чрез техниката и нейните инструменти, човекът е в състояние да изгради по-добри светове, както и да моделира своите телесни и умствени ресурси и възможности (например разширяването на неокортекса под формата на виртуален облак по Рей Кързуайл).

Всички тези утопични проекти намират частична реализация или симулация в калифорнийската идеология, култовете на Силициевата долина и културата на *startup* капитализма. В този смисъл и икономиката на споделянето в аспекта на нейната комерсиализация осъществява един бриколаж от утопични техники и идеологии, в който се изграждат нови структури на власт, нови форми на контрол и условия за печалба. Не на последно място утопичните митове се впрягат в PR стратегии, маркетингови трикове и фалшификации. Един от основните приноси и хоризонти за следващи изследвания е предложената от автора концепция за т.нар. *goldwashing* по аналогия с *greenwashing* – употребата на екологични теми, грижи и сюжети в полза на ефективен маркетинг и печалба. *Goldwashing* в този смисъл е впрягането на митологията на Златната епоха, типична утопична фигура, с оглед на нейното капитализиране. Друг важен принос в главата, разглеждаща икономиката на споделянето, е изследването на конкретни платформи и случаи, които демонстрират ефектите и рисковете, съпътстващи комерсиализацията и комодификацията на този тип икономика. Разгледани са страничните ефекти от употребата на платформи като *AirBnB*, *Uber* и *Couchsurfing*. Джентрификацията, новите форми на монопол, дъмпинга на някои традиционни индустрии, градските и социални размествания, лесният достъп на богатите до лайфстайла на ултра-богатите (чрез наемането на хеликоптери и луксозни вили през платформите за споделяне) са само някои от тези аспекти. Движението за съвместно потребление, откъдето произлиза икономиката на споделянето, е погълната от нови мега-структури на капитала и нови отношения на власт.

И тъй като споделящата икономика се оказва пресечна точка на различни, често хетерогенни идеологии и утопични сюжети, като най-доминиращи са тези на еко и технотопиите, Мартин Вия е направил своеобразен екскурс към двама от най-представителните и най-влиятелни съвременни автори, разгръщащи съответния тип утопично мотивирано мислене – Джеръми Рифкин и Рей Кързуайл. Първият е сред водещите теоретици на т.нар. трета индустриална

революция, тази на дигиталното производство, новите комуникации, устойчивото развитие и цивилизацията на емпатията, а Кързуайл е футуролог и идеолог на технотопията и постхуманизма, където човешкият и изкуственият интелект се обединяват в т. нар. сингулярност. Оттам новият високотехнологичен капитализъм, произвеждащ дигитални продукти и технологии, хардуер и софтуер, децентрализиран, отворен и индивидуалистичен, е в същото време и зелен, екологично ангажиран. Той е социално отговорен и либертариански едновременно, хуманистичен и пазарен до степен на неразличимост. Този идеологически миш-маш събира утопиите на земята и околната среда, на високите технологии и изкуствения интелект, на егоизма и грижата за себе си в един атрактивен ансамбъл, маскиращ новите илюзии и властови перспективи на културата на глобалния капитал. Хоризонтите на тази опасност ми се струват кулминацията в тезата на изследването, точката, която отваря нови възможности и полета за бъдеща работа.

Пак казвам, работата е твърде широка и обхваща богат диапазон от проблеми и интерпретации, за да бъде представена в пълнота тук. Но едно от основните ѝ достойнства е именно фокусът и последователността, които събират всички проблемни полета и сюжетни линии в цялостен и завършен, напълно кохерентен изследователски труд. В дълбочина са разгледани актуални и динамични полета, използваният език е също събран, в нито един момент не натежава, демонстрира стил и яснота на мисълта.

Въпросът, който естествено възниква у читателя, е свързан с механизмите на съпротива, с възможността за реално споделено потребление, независимо от структурите на капитала, доминацията и новите сфери на отчуждение, възможна ли е икономика на хуманизма в днешния глобализиран и напълно опосреден свят? Любопитна е също така позицията на автора по отношение на двете утопични посоки, върху които е поставил акцент – екотопията или технотопията е по-близо до днешния свят и възможна ли е среща на двете в рамките на нова

социална икономика и политически разум в условията на дигиталния капитализъм?

Като препоръка бих отбелязал интегрирането на някои ключови бележки под линия в текста, тъй като често става дума не за детайли и допълнения, а за значима част от тезисния апарат. Също така в частта, посветена на кибер-утопията като утопия на новия отворен свят и общество на споделянето, би могъл да се отчете растящият песимизъм и отчаяние сред пионерите в тази област, провъзгласяващи вече края на отворения интернет, например в резигниращото интервю на Петер Сунде (един от създателите на PirateBay), симптоматично озаглавено „Отказах се“ (*I have given up*). Интересно е и какво следва от така очертаващата се поза на капитулация в сферата или по-скоро пазара на дигитално „споделяне“.

На основата на научните постижения и приноси, на присъствието на всички необходими академични и научни качества и критерии за дисертабилност, предлагам без никакви колебания уважаемите членове на журито да гласуват единодушно с “да” за удостояването на Мартин Вия с академичната и образователна степен „доктор“.

София, 28.06.2017

доц. д-р Т. Тодоров